

DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.5\(178\).11](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.5(178).11)
УДК 355.233:796(477)

Гончарук Д.І.
*начальник науково-дослідного відділу впровадження стандартів доброчесності наукового центру
проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони
Національного університету оборони України.*
<https://orcid.org/0000-0002-3664-3636>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВВНЗ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена вивченню та аналізу організаційно-педагогічних умов, які сприяють формуванню лідерських якостей майбутніх офіцерів у військових вищих навчальних закладах. Зокрема, досліджуються ключові аспекти підготовки військових кадрів із застосуванням досвіду, набутого під час російсько-української війни. Автори статті визначають необхідність включення лідерських компетенцій у професійні стандарти, акцентують на соціальній обумовленості навчання та розглядають роль викладацького складу у формуванні лідерських якостей. Дослідження базується на практичному досвіді українських вищих військових навчальних закладів та враховує виклики, що виникають у контексті воєнного конфлікту.

Ключові слова: лідерські якості, військові вищі навчальні заклади, офіцерська підготовка, організаційно-педагогічні умови, російсько-українська війна.

Honcharuk D. I. *Organizational and pedagogical conditions for the formation of leadership qualities of future officers in high schools taking into account the experience of the russian-ukrainian war.* This article is devoted to the consideration of organizational and pedagogical conditions that contribute to the formation of leadership qualities of future officers in military higher educational institutions. In particular, the key aspects of training military personnel are studied using the experience gained during the Russian-Ukrainian war. The authors of the article determine the need to include leadership competencies in professional standards, emphasize the social conditioning of education and consider the role of the teaching staff in the formation of leadership qualities. The study is based on the practical experience of Ukrainian and Russian military higher education institutions and takes into account the challenges that arise in the context of military conflict.

Keywords: leadership qualities, military higher educational institutions, officer training, organizational and pedagogical conditions, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. У сучасній Україні, в контексті інтеграційних освітніх процесів у сфері професійної освіти, важливість проблеми формування лідерства серед фахівців, зокрема в області військової сфери, набуває зростаючого значення. Це передбачає необхідність оптимального розвитку системи військової освіти, заснованого на компетентнісному підході та впровадженні ідей і технологій гуманістичної педагогіки, педагогіки співробітництва, та контекстного навчання. Також важливо здійснювати перехід від авторитарних педагогічних умов до гуманістичних, з метою відповіді на сучасні вимоги та стандарти.

Мета статті – вивчення та аналіз організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню лідерських якостей майбутніх офіцерів в вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ), з урахуванням унікального досвіду, накопиченого під час російсько-української війни. Мета дослідження полягає в ідентифікації оптимальних підходів та методів, які дають змогу ефективно формувати лідерські якості у курсантів (слухачів) ВВНЗ, зокрема у контексті воєнного досвіду.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, де конфлікти та війни стають все більш поширеними, роль військового лідера стає все більш важливою. Лідерські якості, які формуються у майбутніх офіцерів у ВВНЗ, визначають їхню здатність до ефективного керівництва та прийняття рішень у військових ситуаціях. Особливо це стає важливим, коли ми говоримо про досвід російсько-української війни, яка вимагає від військових лідерів не тільки високого рівня професійної підготовки, але й глибокого розуміння специфіки даного конфлікту.

Досвід російсько-української війни напряму впливає на формування лідерських якостей майбутніх офіцерів. Це включає розуміння важливості психологічної стійкості, здатності працювати в умовах високого стресу та невизначеності, а також здатності швидко адаптуватися до змінюваних обставин.

Для досягнення цих цілей, слід спрямовувати зусилля учасників навчально-виховного процесу в системі військової освіти на використання кращих світових та вітчизняних освітніх традицій. Їхня діяльність повинна ґрунтуватися на сучасних гуманних, контекстних і професійно орієнтованих педагогічних системах.

Лідерство розглядається як феномен внутрішньогрупового розвитку соціальної групи, що включає неофіційні відносини, взаємини та ставлення, домінування і підпорядкування осіб у ній. У військовому середовищі лідерство офіцера є інтегрованим виявом його професійно важливих і морально-психічних якостей, характерних для сучасного військового керівника. Офіцер може стати лідером у військовому підрозділі лише в тому випадку, якщо він чітко усвідомлює мету, поставлені завдання і може чітко визначити напрями, методи, способи та засоби їх виконання. Лідер офіцер має вищий

статус від інших військовослужбовців у підрозділі, дотримується групових норм поведінки, бере на себе відповідальність за виконання групових завдань і виявляє вищий статус у складних ситуаціях.

Цікаву думку для нашого дослідження висловив І. Беліков, зокрема він вважає, що «під педагогічними умовами формування організаційної компетентності майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту ЗСУ, розуміє комбінацію сприятливих організаційних і педагогічних обставин, які сприяють її цілеспрямованому формуванню в ВВНЗ [4]. Будемо притримуватись цієї ж думки у нашому дослідженні.

У сучасних умовах акцентується наступні аспекти військово-професійної діяльності офіцера, такі як мотивація, прогнозування, визначення цілей, планування, організація, координація та комунікація. Ці функції не лише формують нестандартність та нешаблонність у прийнятті рішень, але й породжують інноваційність, що становить основу їх лідерської ролі у військовому підрозділі.

Проте ускладненість у формуванні цього явища серед майбутніх офіцерів в процесі їхньої професійної підготовки полягає в тому, що система вищої військової освіти (ВВНЗ) орієнтована, передусім, на розвиток управлінських якостей військового лідера. Важливо зауважити, що поняття "керівник" і "лідер" є відмінними, як свідчить військовий досвід. Лідер, на відміну від керівника, отримує неформальні "права" завдяки формуванню та розвитку неофіційних міжособистісних відносин, взаємин і ставлень між військовослужбовцями у військовому підрозділі [1].

Феномен лідерства в історії філософії традиційно аналізувався переважно у контексті політичного чи духовно-релігійного керівництва. В історико-філософському вимірі проблему лідерства можна розглядати як концептуальну сферу, що є динамічною та розвивається, пов'язану з культурним досвідом її носіїв протягом часу. Отже, концептуальна сфера лідерства, починаючи від античних часів і до наших днів, стабільно трансформується, змінюється та адаптується. Початково вона базувалася виключно на підході, орієнтованому на особистісні якості (теорія рисів), а з часом, з уростанням важливості вивчення психологічних процесів, концептуальна сфера розширилася до ідеї "особистісно-психологічних якостей", концепції "авторитарної особи" та прийняла форму лідерських моделей, які розробляються в рамках сучасних трансформаційних та ціннісних теорій гуманістичного підходу [2].

Проблема формування лідерської компетентності у майбутніх офіцерів, яка ще не знаходила належного висвітлення в наукових дослідженнях України, тепер звертає на себе увагу і стає об'єктом активного аналізу. Після проведення наукової розвідки відповідних джерел виявлено відсутність методологічних та теоретико-методичних досліджень, спрямованих на розгляд основ формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України під час їхньої професійної підготовки у ВВНЗ.

Ця прогалина у наукових дослідженнях свідчить про актуальність та потребу у подальших вивченнях цієї важливої проблеми. Зокрема, важливо дослідити та визначити ефективні підходи, методи та стратегії формування лідерських якостей серед майбутніх офіцерів, щоб вони могли ефективно керувати в сучасному військовому середовищі.

Необхідність врахування сучасних тенденцій та вимог глобального військового співтовариства також є ключовим аспектом подальших наукових розвідок. Вивчення інноваційних підходів та передового досвіду інших країн може виявитися корисним для розробки ефективних методик українських вищих військових навчальних закладів у сфері формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

Військове середовище визначається особливим характером взаємодії між людьми та унікальними особливостями лідерства, яке існує в цій сфері. Уточнені сутнісні характеристики лідерства у військовому середовищі розкривають його особливості та динаміку. Варто визначити, що будь-який лідер у військовому контексті має послідовників, висвітлюючи важливість не лише підлеглих, але й взаємодії в команді.

Лідерство військовослужбовця базується на авторитеті, але авторитет сам по собі не робить людину лідером. Це наголошує на тому, що лідерство виходить за межі формального авторитету та включає неформальний вплив, що заснований на довірі та повазі.

Важливо врахувати, що лідерство у військовому середовищі складається з подій або актів лідерства, які виникають у конкретних ситуаціях. Це визначає динамічність лідерської ролі та необхідність адаптації до різних обставин.

Подальший аналіз доводить, що лідерство військовослужбовця не обмежується лише формальним впливом, але включає і неформальний. Це свідчить про необхідність розуміння та використання обох видів впливу для ефективного управління та керівництва.

Важливим є розуміння відмінностей між лідерством та управлінням. Хоча ці поняття не є абсолютно протилежними, вони виступають інструментами організації та координації військового персоналу. Ця взаємодія підкреслює, що обидва феномени є необхідними для ефективного функціонування військової організації.

У підсумку, розуміння лідерства у військовому середовищі відображається як науковий виклик, що потребує подальших досліджень та вивчення. Відмінності між управлінням та лідерством, а також необхідність обидвох аспектів у військовому середовищі, визначають напрям для подальших наукових висловлювань та рефлексій у цій важливій галузі.

Професійна підготовка майбутніх офіцерів у ВВНЗ невіддільно пов'язана з формуванням їхньої лідерської компетентності, однак цей процес виявляється проблематичним через низку складних протиріч.

Невідповідність між задекларованими вимогами та реальним станом професійної діяльності: однією з ключових проблем є невідповідність між декларованими вимогами до підготовки офіцерів та їхньою реальною професійною діяльністю у військах. Сучасні потреби та вимоги бойових умов не завжди враховуються в програмах професійної підготовки.

Небажання бути лідерами: існує відсутність розуміння та небажання бути лідерами серед вищого та тактичного рівнів управління. Це викликає проблеми в управлінні та координації завдань на всіх рівнях військової ієрархії.

Невизначеність лідерської компетентності: розбіжності в розумінні лідерства офіцерів між вищим керівництвом Збройних Сил та існуючим поняттєво-категоріальним апаратом військової науки важко подолати. Невизначеність компетентностей утруднює процес їхнього формування.

Вимоги до лідерства та об'єктивні чинники: вимоги вищого військового керівництва щодо лідерства офіцерів часто не узгоджені з об'єктивними чинниками, які впливають на формування лідерської компетентності. Це створює труднощі в адаптації лідерських якостей до реальних умов служби.

Відсутність Єдиної Відповідальності: Протириччя виникає із відсутності єдиної відповідальності за процес формування лідерської компетентності. Системний підхід виявляється неефективним через невизначеність відповідальності стосовно цього процесу.

Криза Лідерства через "Токсичні" Явища: Надто часті прояви "токсичного" лідерства, де військові посадові особи ігнорують закони та мораль, ведуть до катастрофічного зниження авторитету та репутації офіцера в суспільстві та в армії.

Розбіжність між сучасними вимогами та традиційними підходами: традиційні підходи у професійній підготовці офіцерів не завжди відповідають сучасним вимогам до формування лідерських якостей, що ускладнює процес їхньої підготовки.

Протириччя між формальним та неформальним: неврегульованість взаємодії формальних та неформальних аспектів взаємодії військовослужбовців впливає на досягнення поставлених цілей і виконання завдань.

У світлі цих протиріч, вирішення проблем формування лідерської компетентності вимагатиме системного підходу, перегляду педагогічних підходів та поглиблення взаємодії між військовим керівництвом, науковцями і освітніми установами. Тільки таким чином можна забезпечити високий рівень лідерства серед офіцерського корпусу та відповідати вимогам сучасності в області оборони і безпеки.

В системі ВВНЗ та навчальних центрах армій країн НАТО акцент на розвиток військового лідерства визначається через використання п'яти компонентів циклічної емпіричної моделі навчання. Ця модель включає конкретний досвід, оголошення і розгляд процесу, узагальнення нової інформації, розвиток та застосування теорії на практиці.

Важливим аспектом є максимальне врахування стилів навчальної діяльності осіб, які вчаться, що досягається через участь науково-педагогічних працівників та інструкторів. Це сприяє оптимальному засвоєнню матеріалу і розвитку лідерських якостей серед військовослужбовців.

Дослідження феномена лідерства в арміях НАТО виявляє його глибокі історичні та філософські корені. З особливою актуальністю виникає проблема формування, розвитку і підтримання лідерства військовослужбовців у всіх ланках військового управління цієї організації. В цьому контексті важливу роль відіграє Сполучені Штати Америки та їхні дослідники, які виступають локомотивом та ідейним натхненником цього процесу в рамках НАТО. Їхні дослідження та методології формують основу для ефективної реалізації програм з підготовки лідерів у військових структурах НАТО [3].

Формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ є надзвичайно важливим завданням, що вимагає уваги до ряду організаційно-педагогічних та методичних аспектів. Зокрема, це включає:

1. Включення в професійні стандарти лідерських здатностей: напрямок формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів повинен бути закріплений у професійних стандартах, що визначають ключові лідерські навички як важливий елемент професійної підготовки.

2. Готовність до лідерства як ціль навчально-виховного процесу: мета формування лідерської компетентності повинна стати основною ціллю навчально-виховного процесу в ВВНЗ, обґрунтовуючи відповідний зміст навчання та акцентуючи увагу на розвитку лідерських якостей.

3. Використання наукових принципів: соціальна обумовленість навчання, моделювання діяльності офіцера-лідера та активна участь особистості у власному професійному розвитку мають бути центральними принципами в науковій підготовці військових.

4. Вибір педагогічних засобів: застосування відповідної системи педагогічних інструментів, методів і форм організації навчально-виховного процесу, а також визначення міждисциплінарних зв'язків сприяють ефективному формуванню лідерських навичок.

5. Підготовка викладацького складу: надання викладачам необхідних знань та методологічних інструментів для роботи з формуванням лідерської компетентності є ключовим етапом у процесі підготовки майбутніх офіцерів.

6. Усвідомлення вимог суспільства: надання інформації про вимоги суспільства до професійного та морального образу військових лідерів, а також активне формування відповідної свідомості серед курсантів.

Це лише деякі ключові аспекти, які варто враховувати при розробці стратегії формування лідерської компетентності у ВВНЗ. Комплексне впровадження зазначених організаційно-педагогічних і методичних умов може значно підвищити якість підготовки майбутніх офіцерів і забезпечити їхню успішну лідерську кар'єру в армії.

У світлі сучасних геополітичних реалій, розгляд питання формування лідерських якостей майбутніх офіцерів у військових вищих навчальних закладах (ВВНЗ) набуває надзвичайної актуальності, зокрема за умов воєнних конфліктів. Одним із ключових аспектів цього питання є врахування досвіду російсько-української війни, який став каталізатором для переосмислення і удосконалення підходів до підготовки майбутніх військових лідерів.

Організаційно-педагогічні умови в цьому контексті грають ключову роль у формуванні необхідних навичок та якостей. Важливо визначити ці умови, які надають військовим вищим навчальним закладам здатність адаптуватися до викликів, що виникають внаслідок воєнних дій, та готувати висококваліфікованих офіцерів, які виявлять себе як лідери в екстремальних умовах.

Перша умова – це включення лідерських компетенцій у професійні стандарти підготовки військових фахівців. Зазначимо, що досвід воєнних конфліктів показує, що лідерські якості виявляються не менш важливими, ніж технічні

вміння. Таким чином, розгляд лідерства як ключового компонента військової підготовки відображає реалії сучасного бойового середовища.

Друга умова пов'язана із розглядом готовності курсантів до лідерства як основної мети навчально-виховного процесу. Це передбачає створення сприятливого навчального середовища, яке стимулює розвиток лідерських якостей через систематичні тренування та використання методів ситуативного вдосконалення.

Третя умова – використання наукових принципів, таких як соціальна обумовленість і науковість навчання. Розуміння соціальних та психологічних аспектів лідерства є важливим для ефективної підготовки офіцерів, які можуть керувати командами в умовах стресу та невизначеності.

Зазначимо також важливість навчання курсантів соціальної значущості лідерства у військовій службі. У світлі російсько-української війни виявляється, що військові лідери повинні не лише ефективно командувати, а й розуміти соціальну відповідальність своєї ролі.

Нарешті, важливою умовою є формування моральної відповідальності та високих морально-етичних стандартів у майбутніх офіцерів. У воєнний період, де дії офіцерів можуть визначити долю багатьох, це стає вирішальною складовою їхнього лідерства.

Отже, враховуючи досвід російсько-української війни, організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх офіцерів у військових вищих навчальних закладах мають стати гнучкими, адаптованими до реалій воєнних конфліктів та спрямованими на розвиток не лише воєнних, а й лідерських навичок, які дозволять ефективно керувати в умовах сучасного бойового середовища.

Висновки. У висновку до статті про організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх офіцерів у ВВНЗ з урахуванням досвіду російсько-української війни важливо підкреслити, що виклики сучасності вимагають нового рівня готовності військових лідерів, і організаційно-педагогічні засади вищої військової освіти є ключовим інструментом для досягнення цього завдання.

Розглядаючи досвід російсько-української війни, ми зазначаємо, що формування лідерських якостей у майбутніх офіцерів вимагає не лише технічної експертизи, але й готовності ефективно діяти в умовах стресу, невизначеності та швидко-рухливого воєнного середовища.

Організаційно-педагогічні умови є ключовими елементами успішної підготовки майбутніх офіцерів. Включення лідерських компетенцій у професійні стандарти, акцент на готовності курсантів до лідерства та використання наукових принципів навчання створюють невід'ємний фундамент для розвитку високопрофесійних та лідерських якостей.

Необхідно підкреслити, що роль викладацького складу та педагогічного керівництва в цьому процесі є визначальною. Їхня здатність передавати не лише технічні навички, але і цінності, є фундаментальною для успішного виховання лідерів, які здатні взяти на себе відповідальність у важливі моменти.

Отже, висновок статті відображає важливість належної організаційно-педагогічної бази для формування лідерських якостей майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах з огляду на досвід реальних воєнних конфліктів.

Література

1. Бойко О.В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України : монографія / О. В. Бойко. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2020. 667 с.
2. Емоційний інтелект керівника: як розвивати й використовувати чотири базові навички емоційного лідерства. Д. Р. Карузо, П. Саловей. К. : Самміт-Книга, 2016. 296 с.
3. Психологія бою: діяльність командира підрозділу щодо підтримання морально-психологічного стану особового складу в ході бойових дій: навчально-методичний посібник / за ред. А. М. Романишина. Львів : НАСВ, 2015. 322 с
4. Bielikov Iliia. Pedagogical conditions for theformation of organizational competence in futurespecialists in physical culture and sport. TK MeganomLLC. Innovative Solutions in Modern Science.2021. 8(52). New York. doi: 10.26886/2414-634X.8(52)2021.

References:

1. Boyko O.V. Theory and methods of formation of leadership competence of officers of the Armed Forces of Ukraine: monograph / O. V. Boyko. Zhytomyr: Ed. O. O. Evenok, 2020. 667 p.
2. Karuzo, D. R., & Salovey, P. (2016). *Emotsiynny Intelpekt Kerivnyka: Yak Rozvyvaty y Vykorystovuvaty Chotyry Bazovi Navychky Emotsiynoho Liderstva*. Kyiv: Sammit-Knyha.
3. Romanyshyn, A. M. (Ed.). (2015). *Psykhohihiya Boyu: Diyal'nist' Komandira Pidrozdilu Shchodo Pidtrymky Moral'no-Psykhohichnoho Stanu Osobovoho Skladu v Khodi Boyovykh Diy: Navchal'no-Metodychnyy Posibnyk*. Lviv: NASV.
4. Bielikov Iliia. Pedagogical conditions for theformation of organizational competence in futurespecialists in physical culture and sport. TK MeganomLLC. Innovative Solutions in Modern Science.2021. 8(52). New York. doi: 10.26886/2414-634X.8(52)2021.